

התרת נדרים - באגדה

מים ראשונים: כבר זכינו להקדיש דף לנושא [התרת נדרים בהלכה](#) והגיעה השעה למקבילה באגדה.

אִישׁ כִּי יִדַּר נֶדֶר לֵה' או הִשְׁבַּע שְׁבַע לְאָסֹר אָסֹר עַל נַפְשׁוֹ לֹא יַחַל דְּבָרוֹ כָּכָל הַיָּצֵא מִפִּי יַעֲשֶׂה: (במדבר ל ג).¹

שמות רבה פרשה מג סימן ד

"ויחל משה" - מהו כן? אמר ר' ברכיה בשם ר' חלבו בשם ר' יצחק: שהתיר נדרו של יוצרו. כיצד? אלא בשעה שעשו ישראל העגל עמד משה מפייס האלהים שימחול להם. אמר לו האלהים: משה, כבר נשבעתי: "זובח לאלהים יחרם" (שמות כב יט), ודבר שבועה שיצא מפי איני מתזירו. אמר משה: ריבון העולם, ולא נתתי לי הפרה של נדרים ואמרת: "איש כי ידור נדר לה' או השבע שבועה לאסור אסור על נפשו לא יחל דברו" (במדבר ל ג) - הוא אינו מוחל אבל חכם מוחל את נדרו בעת שישאל עליו! וכל זקן שמורה הוראה אם ירצה שיקבלו אחרים הוראתו צריך הוא לקיימה תחילה.² ואתה צויתני על הפרת נדרים, דין הוא שאתיר את נדרך כאשר צויתני להתיר לאחרים. מיד נתעטף בטליתו וישב לו כזקן והקב"ה עומד כשואל נדרו. וכן הוא אומר: "ואשב בהר" (דברים ט) - ואפשר שהיה משה יושב והאלהים יתברך שמו עומד? אמר ר' דרוסאי: קתדרא עשה לו כקדתרא של איסכוליסטיקים הללו בשעה שהן נכנסין לפני השלטון והן נראין עומדין ואינן אלא יושבין.³ ואף כאן כך, ישיבה שהיא נראה עמידה הוי: "ואשב בהר" ... ומהו כן? א"ר הונא בר אחא: שישב להתיר נדרו של יוצרו. ומה אמר לו? דבר קשה אמר לפניו: תהית? בתמיה!⁴ אמר לו: תוהה אני על הרעה אשר דברתי לעשות לעמי. אותה שעה אמר משה: מותר לך! מותר לך! אין כאן נדר ואין כאן שבועה! הוי: "ויחל משה" שהפר נדרו ליוצרו, כמה דאת אמרת "לא יחל דברו".⁵

א"ר שמעון בן לקיש: לפיכך נקרא שמו "איש האלהים", לומר שהתיר נדר לאלהים: "איש כי ידור נדר ... לא יחל דברו" וכאן: "ויחל משה".⁶

מדרש תהלים (בובר) מזמור כה

¹ בדברינו [התרת נדרים בהלכה](#) הראינו כיצד דווקא מפסוק זה, שאומר בצורה ברורה: "לא יחל דברו", לומדים חכמים את הדין של התרת נדרים, בה אדם כן מיחל דברו. ראה מסכת חגיגה פרק א משנה ח האומרת: "היתר נדרים פורחין באויר ואין להם על מה שישמוכו". אבל הגמרא שם (חגיגה י ע"א) מנסה בכל זאת למצוא סמך להתרת נדרים מהתורה ומביאה מספר דרשות לכך, ומסקנתה היא: "אמר רב יהודה אמר שמואל: ... לא יחל דברו - הוא אינו מוחל, אבל אחרים מוחלין לו".

² ראה דברי אברהם לקב"ה לפני הפיכת סדום: "השופט כל הארץ לא יעשה משפט" והמדרשים עליהם (בראשית רבה לט ו) וכן כל המדרשים על הפסוק: "וה' ניסה את אברהם" בעקידה, כגון בראשית רבה נה ג: "משל לרב שהיה מצוה לתלמידו ואומר לו: לא תטה משפט והוא מטה משפט, לא תכיר פנים והוא מכיר פנים ... כתוב: לא תנסו את ה' אלהיכם - והאלהים נסה את אברהם". ראה דברינו [חלילה לך מעשות כדבר הזה](#) וכן דברינו [פרא בסיליוס נומוס אגרפוס](#) שניהם בפרשת וירא. והכל בכיוון שהאבות דורשים מהקב"ה לקיים את החוקים והדינים שהוא עצמו חקק (כולל תוספות דינים ומדרשים של חכמים!).

³ האיסכוליסטים, המלומדים הבאים לטעון בדין לפני המלך (השלטון) יושבים על מקום גבוה (קתדרא) ונראה כאילו הם עומדים לכבודו של המלך ולמעשה הם יושבים. המדרש מתאמץ להסביר כיצד זה ייתכן שמשה יושב לפני הקב"ה. והתשובה, כאותו מלומד. אבל זה שמשה טוען לפני הקב"ה טענות הלקוחות מדיני התרת נדרים, שחז"ל עצמם הגדירו כפורחים באוויר, זה "טבעי" ופשוט לדרשן. נפלאות דרכי המדרש. אם נוסיף שלפי דעת הראשונים (רמב"ן על הפסוק בראש דברינו) התרת נדרים היא "הלכה למשה מסיני", יקבל המדרש שלנו מימד עוד יותר מורכב ומפותל! משה מזכיר לקב"ה הלכה זו ונעזר בה בהר סיני.

⁴ אתה מתחרט? אתה תוהה על שבועתך?

⁵ נוסח מקוצר של מדרש זה מצאנו במסכת ברכות לב ע"א: "ויחל משה את פני ה' - אמר רבי אלעזר: מלמד שעמד משה בתפילה לפני הקב"ה עד שהחלהו; ורובא אמר: עד שהפר לו נדרו. כתיב הכא: ויחל וכתוב התם: לא יחל דברו, ואמר מר: הוא אינו מיחל אבל אחרים מחלין לו". אגב, הגמרא בנדרים עז ע"ב מדקדקת להפריד בין הפרה להתרה: "אמר ר' יוחנן: חכם שאמר בלשון בעל, ובעל שאמר בלשון חכם - לא אמר כלום", אבל בשני המקורות האלה, וברבים אחרים, לא חש הדרשן לדקדק בכך וברור שהוא מתכוון להתרת חכם ולא להפרת בעל לאשתו או אב לבתו.

⁶ הרי לנו הקשר בין "לא יחל דברו" ובין "ויחל משה". ובין "איש האלהים" ובין בית דין שנקרא "אלהים" (שמות כב ח). ושוב, אם יורשה לנו להוסיף נופך מדרש, נאמר שזה עצמו כוחו של מלך שהוא יודע גם להימלך בדעתו ולמחול. איש - לא יחל דברו. אבל הקב"ה - כן. בפרט אם זה לזכות וטובה. ראה הפרשנים והמדרשים על הפסוק: "וינחם ה' על הרעה" (שמות לב יד) ודברינו [לא איש אל ויתנחם](#) בפרשת בלק.

... מה כתיב? "ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה" (שמות לג ז), וכן דרש מנודה לרב מנודה לתלמיד ... אמר ליה הקב"ה למשה: תרי אפיין מרגזין רתחין, חזור בך. נכנס למחנה ... כשהוא כתיב: "ושב אל המחנה" מלמד שהתיר לו נדרו, והכניס את האהל למחנה.⁷

מדרש תנאים לדברים פרק ג פסוק כד⁸

"אתה החילות" - אתה התרתה לי נדרי. בשעה שאמרת לי: "לך והוצא את ישראל ממצרים" (שמות ג י), אמרתי לפניך: איני יכול שכבר נשבעתי ליתרו שאיני אז מאצלו, שנאמר: "ויואל משה לשבת את האיש" (שם ב כא)⁹ - ואין הואלה אלא שבועה שנאמר: "ויואל שאול את העם" (שמואל א יד כד).¹⁰ ריבוננו של עולם, כשם שהתרתה לי ואמרת: "לך שוב מצרים" (שמות ד יט), אף עכשיו התר נדרך שאכנס לארץ ישראל. אמר לו הקב"ה: רב לך, אתה היה לך רב שיתיר את נדרך.¹¹

מדרש אגדה (בובר) דברים פרק ג

"ה' אלהים אתה החילות" - אתה אדון על כל באי העולם ורחמך לכל, ואין מי שימחה בידך. אם אתה מרחם עלי, אין מי שיאמר לך לא בעליונים ולא בתחתונים מה תעשה. "אתה החילות" - אם תאמר שנשבעת שלא אעבור את הירדן, שאל על שבועתך. כשם שהפרתי נדרי ושבועתי שעשיתי ליתרו, כך התר נדרך. ואין החילות אלא לשון נדר ושבועה, שנאמר: "לא יחל דברו" (במדבר לג ג), הוא אינו מוחל אבל אחרים מוחלין לו.¹²

תלמוד ירושלמי מסכת ברכות פרק ה הלכה ב

"ויואמר אליהו התשבי מתושבי גלעד אל אחאב חי ה' ... אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי". רבי ברכיה אמר רבי יסה ורבנן. חד אמר: בין על הטל ובין על המטר נשמע לו. וחרנא אמר: על המטר נשמע לו ועל הטל לא נשמע לו. מאן דאמר: על המטר נשמע לו ועל הטל לא נשמע לו, מן הדא: "לך הראה אל אחאב ואתנה מטר". ומן דאמר: בין על הטל בין על המטר נשמע לו, איכן הותר נדרו של טל? אמר רבי תנחומא: אדרעיה, סברין מימר: נדר שהותר מכללו הותר כולו.¹³

⁷ כאן המצב הפוך, הקב"ה הוא שמתיר את נדרו של משה. משה ראה שהקב"ה כועס על עם ישראל ולפיכך התבדל גם הוא מהם לפי הכלל: מנודה לרב מנודה לתלמיד. והתבדלות זו יש בה מעין נדר. הקב"ה אומר לו שלא ייתכן ששניהם, גם הקב"ה וגם משה, יהיו בכעס על עם ישראל בו זמנית. לפיכך, הקב"ה מתיר את נדרו של משה ומורה לו לשוב ולהחזיר את אוהלו למחנה ישראל. רק אז זוכה למשה לדעת את דרכי ה' ולדבר איתו פנים אל פנים. בזכות ישראל. וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [לא יהיו שתי הפנים בכעס](#) בפרשת כי תשא.

⁸ נראה שהבסיס למדרש זה הוא ספרי דברים פסקא כז, אך העדפנו את מדרש תנאים בשל לשונו העשירה יותר.
⁹ שמשו נשבע ליתרו שלא ילך חוץ מדעתו ושבנו הראשון יהיה לעבודה זרה, בדברינו [השבועה שנשבע יתרו למשה](#) בפרשת שמות שם ברור שמדובר בשבועה, שכן כתוב: "וַיֹּאֲלֵ שְׂאוּל אֶת הָעָם לֵאמֹר אֲרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יֹאכַל לֶחֶם עַד הָעֶרֶב וְנִקְמְתִי מֵאִיבֵי וְלֹא טָעַם כֶּל הָעָם לֶחֶם". זה הסיפור על יערת הדבש שאכל יונתן בעת המרדף אחרי הפלישתים ולא ידע ששאוּל הוציא שבועה זו. וגם שם מצאו בסוף פתרון, שנאמר: "ויפדו העם את יונתן".

¹¹ כאן משה הוא שמבקש התרת נדרים מהקב"ה, כאשר הוא מתחנן להיכנס לארץ ישראל. ביחד עם המדרש הקודם, הרי לנו שלושה אירועים. בראשונה, הקב"ה מתיר את נדרו של משה ליתרו על מנת שיוכל להיות שלוחו להציל את בני ישראל ממצרים. בשני, משה מתיר את שבועתו של הקב"ה על מנת להציל את עם ישראל מכליה. בשלישי, משה מבקש מהקב"ה שיתיר את שבועתו שלא ייכנס לארץ. שני התקדימים הראשונים לא עוזרים למשה ושבועה אחרונה זו לא מותרת. חכם, גם גדול בתורה לא יכול להפר נדרי עצמו (נדריים פא ע"ב). לקב"ה אין רב שיכול ללכת אליו שיתיר לו את נדרו ומשה, שהיה רב לקב"ה בחטא העגל, לא יכול לחזור ולעשות זאת כאן שהרי הוא נוגע בדבר. ברור שזה רק מדרש אחד ופן אחד בשרשרת ההסברים הארוכה מדוע לא זכה משה להיכנס לארץ ישראל. הפעם, מהזווית של דיני התרת נדרים.

¹² הבדל "דק" של אות אחת מהמדרש הקודם. לא אתה הפרת את שבועתי ליתרו, אומר משה, אלא אני הפרתי. אולי ממש מלשון הפרה כפשוטה ולא בדיני הפרה של התורה (ראה הערתנו שהמדרש לא מדקדק בין התרה להפרה וכאן נראה שכן). כשם שאני, למען השליחות שהטלת עלי, נהגתי שלא על פי הדין וחיללתי את שבועתי ליתרו, אף אתה עשה כך כעת למעני שאכנס לארץ. ראה שוב בדברינו [השבועה שנשבע יתרו למשה](#) בפרשת שמות, שם הבאנו גם מדרשים אחרים שמדגישים שמשו הלך ליתרו והוא, יתרו, התיר לו את נדרו. ראה שמות רבה ד ד (וכן במכילתא ואחרים) שמציינים שכחלק מהטלת השליחות עליו שולח הקב"ה את משה ליתרו שיתיר לו את נדרו. ומכאן תשובת הקב"ה למשה. לא אתה הפרת את נדרך ולא אני - יתרו התיר לך.

¹³ אליהו כועס על כך שעם ישראל חוטאים בעבודה זרה וגוזר על עצירת גשמים וטל. גזירה שרק הוא יוכל להתיר. (עפ"י מדרש אליהו וזאת פרק ח אחאב התגרה בו וטען שגשם ממשך לרדת בניגוד לדברי התורה בקריאת שמע וזו הייתה סיבת השבועה. וכל זה קשור גם בבנייה המחודשת של העיר יריחו המוזכרת במלכים א סוף פרק טז, הכל בדברינו [אליהו בהר הכרמל](#) בפרשת כי תשא. לאחר שלוש שנות בצורת, מרחם הקב"ה על עם ישראל ושולח את אליהו לבשר לאחאב שהמטר יתחדש (ואז גם נעשה הטקס בהר הכרמל, ראה מלכים א פרק יח). ולא מוזכר שטל חזר לרדת. הקב"ה אומר רק: "ואתנה מטר". דעה אחת אומרת, משום שטל לא היה בכלל בגזירה. ראה מדרש תנחומא (בובר) פרשת תולדות סימן יט: "את מוצא אפילו צדיקים אינן מושלין בטל, אלא הקב"ה בעצמו. רצונך לידיע, בשעה שעמד אליהו ואמר: אם יהיו השנים האלה טל [ומטר (מלכים א יז א)], ולא שמע הקב"ה אלא היה הטל יורד. מנין? שכן

ויקרא רבה סוף פרשה לז - סוף מדרש ויקרא רבה

ארבעה פתחו בנדרים. שלשה שאלו שלא כהוגן והשיבם הקב"ה כהוגן ואחד שאל שלא כהוגן והשיבו המקום שלא כהוגן... יפתח שאל שלא כהוגן שנאמר "והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי". אמר הקב"ה: אילו יצא גמל או חמור או כלב, היית מעלהו עולה לפניי? והשיבו הקב"ה שלא כהוגן וזימן לו את בתו. ולא היה יכול להתיר את נדרו ולילך אצל פנחס? אלא אמר יפתח: אני מלך ואלך אצל פנחס? ופנחס אמר: אני כהן גדול ואלך אצל עם הארץ זה? בין זה לזה נספתה אותה עלובה. המשל אומר: בין המיילדת לילודת הלך בן הדוויה. ושניהם נתחייבו בדמיה. פנחס נסתלקה ממנו רוח הקודש... יפתח נישול אבר אבר ונקבר...¹⁴

מסכת סנהדרין דף סח עמוד א

כשחלה רבי אליעזר נכנסו רבי עקיבא וחביריו לבקרו. הוא יושב בקינוף שלו והן יושבין בטרקלין שלו. ואותו היום ערב שבת היה, ונכנס הורקנוס בנו לחלוץ תפלו. גער בו ויצא בנוזיפה. אמר להן לחביריו: כמדומה אני שדעתו של אבא נטרפה. אמר להן: דעתו ודעת אמו נטרפה, היאך מניחין איסור סקילה ועוסקין באיסור שבות? כיון שראו חכמים שדעתו מיושבת עליו, נכנסו וישבו לפניו מרחוק ארבע אמות. אמר להם: למה באתם? - אמרו לו: ללמוד תורה באנו. אמר להם: ועד עכשיו למה לא באתם? אמרו לו: לא היה לנו פנאי. אמר להן: תמיה אני אם ימותו מיתת עצמן. אמר לו רבי עקיבא: שלי מהו? אמר לו: שלך קשה משלחן. נטל שתי זרועותיו והניחן על לבו, אמר: אוי לכם שתי זרועותי שהן כשתי ספרי תורה שנגללין. הרבה תורה למדתי, והרבה תורה לימדתי. הרבה תורה למדתי - ולא חסרתי מרבתי אפילו ככלב המלקק מן הים, הרבה תורה לימדתי - ולא חסרוני תלמידי אלא כמכחול בשפופרת. ולא עוד אלא שאני שונה שלש מאות הלכות בבהרת עזה, ולא היה אדם ששואלני בהן דבר מעולם. ולא עוד אלא שאני שונה שלש מאות הלכות, ואמרי לה שלשת אלפים הלכות, בנטיעת קשואין ולא היה אדם שואלני בהן דבר מעולם, חוץ מעקיבא בן יוסף. פעם אחת אני והוא מהלכין היינו בדרך, אמר לי: רבי, למדני בנטיעת קשואין. אמרתי דבר אחד נתמלאה כל השדה קשואין. אמר לי: רבי, למדני נטיעתן - למדני עקירתן. אמרתי דבר אחד, נתקבצו כולן למקום אחד. אמרו לו: הכדור והאמוס והקמיע וצרור המרגליות ומשקולת קטנה מהו? אמר להן: הן טמאין וטהרותן במה שהן. מנעל שעל גבי האמוס מהו? - אמר להן: הוא טהור. ויצאה נשמתו בטהרה. עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: הותר הנדר, הותר הנדר!¹⁵

שבת שלום

הוא אומר לאלהו: לך הראה אל אחאב ואתנה מטר (שם). טל אין כתיב כאן, אלא ואתנה מטר על פני האדמה, מכאן שהיה הטל יורד כל אותו הזמן". דעה אחרת אומרת שגם טל היה בגזרה, אך משעה שהקב"ה התיר את נדרו של אליהו לגבי המטר, בטל ממילא גם הנדר של הטל. זאת, משום שנדר שבטל (הותר) חלקו - הותר כולו. ראה בהמשך הירושלמי שם המשל על החולה שנגב את נרתיק התרופות של הרופא: "אמר רבי יודה בן פזי: לאחד שנגב נרתיקו של רופא. עם כשהוא יוצא נפצע בנו. חזר אצלו, אמר לו: אדוני הרופא, רפא את בני. אמר לו: לך והחזר את הנרתיק, שכל מיני רפואות נתונין בו ואני מרפא את בנך. כך אמר לו הקב"ה לאלהו: לך והתר נדרו של טל, שאין המתים חיים אלא בטללים ואני מחיה את בנה של צרפית". ועוד על נושא זה ושאר מעשי אלהו, ראה ספרו של אלחנן סמט: פרקי אליהו, מכון מעלות, מעלה אדומים, תשס"ג.

¹⁴ פעולה כה פשוטה של התרת נדרים שבה היו תלויים חיי נערה מישראל, לא בוצעה בגלל משחקי כבוד בין שני מנהיגים. ראה מדרש מקביל בתנחומא סוף פרשת בחוקותי ושם הלשון קשה עוד יותר: "פנחס אמר: אני כהן גדול בן כהן גדול, אשפיל עצמי ואלך אצל עם הארץ? ויפתח אמר: אני ראש שבטי ישראל, ראש הקצינים, אשפיל עצמי ואלך אצל הדיוט? מבין שניהם אבדה ההוא עלובה, ושניהם נתחייבו בדמיה". ושם גם הסנהדרין אשמה כיוון שבת יפתח הולכת אליהם והם לא מוצאים לה שום פתח. וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו **בת יפתח בפרשת בחוקותי**. ומספיקה גם ההשוואה עם פדיית יונתן משבועה ששאל אביו חזר ונשבע (ראה שמואל א יד מד-מה), נושא שהזכרנו בקצרה בהערה 10 לעיל.

¹⁵ הותר הנדר של ר' אליעזר בן הורקנוס, בעקבות הוויכוח המר על תנורו של עכנאי, ראה מסכת בבא מציעא דפים נח-נט. ראה שם בפרט הקטע שנידו את ר' אליעזר ומי הוא שהלך לבשר לו זאת: "אמרו: אותו היום הביאו כל טהרות שטיהר רבי אליעזר ושרפום באש, ונמנו עליו וברכוהו. ואמרו: מי ילך ויודיעו? - אמר להם רבי עקיבא: אני אלך, שמא ילך אדם שאינו הגון ויודיעו, ונמצא מחריב את כל העולם כולו. מה עשה רבי עקיבא? לבש שחורים, ונתעטף שחורים, וישב לפניו בריחוק ארבע אמות. - אמר לו רבי אליעזר: עקיבא, מה יום מיומיים? - אמר לו: רבי, כמדומה לי שחברים בדילים ממך. - אף הוא קרע בגדיו וחלוץ מנעליו, ונשמט וישב על גבי קרקע. זלגו עיניו דמעות". כאן, במותו, נסגר המעגל ובן הפלוגתא הגדול שלו, ר' יהושע בן חנניה, עומד ומתיר את נדר הנדיו: הותר הנדר, הותר הנדר. ומה ההלכה האחרונה שחכמי ישראל באים ללמוד מר' אליעזר בן הורקנוס ערב מותו? דיני טומאה וטהרה של "הכדור והאמוס והקמיע וצרור המרגליות ומשקולת קטנה". אותם דיני טומאה וטהרה שעליהם "היטו כותלי בית המדרש ליפול". ראה עוד שלאחר מותו של ר' אליעזר חזרו לקבוע הלכה כמותו (קהלת רבה יב א על הפסוק: "דברי חכמים כמשמרות נטועים" וכן מסכת נדה דף ז עמוד ב: "כל ימיו של רבי אליעזר היו עושיין כרבי יהושע, לאחר פטירתו של רבי אליעזר החזיר רבי יהושע את הדבר ליושנו"). וכבר הרחבנו לדון בדמותו של ר' אליעזר בן הורקנוס בדברינו **ר' אליעזר בן הורקנוס - חמישה פרקים ואפילו** בדפים המיוחדים. העיקר שהותר הנדר, הותר הנדר.

מחלקי המים

מים אחרונים: לא מצאנו עוד מקרים של התרת נדרים באגדה והמאיר עינינו יבורך ויותרו כל נדריו.